

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

СХХХVІІ засідання Семінару дослідників східних філософій

31 травня 2022 р., on-line

ОБГОВОРЕННЯ КНИЖКИ ДЗІОНСЕЯ ТЕРАСАВИ

«ЖИТТЯ – ЦЕ ВІЧНА МАНДРІВКА» (КИЇВ: МАХАСАНГХА, 2020)

**КНИЖКУ ВИДАНО ДО 70-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВІДОМОГО БУДДІЙСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ І 50-РІЧЧЯ ЙОГО
ЧЕРНЕЧОЇ ПРАКТИКИ**

Учасники:

Анастасія Стрелкова (Київ), Сергій Триліс (Ірпінь), Геннадій Христокін (Буча),
Віталій Щепанський (Рівне), Олена Калантарова (Київ), Олександр Кликавка (Бровари),
Юрій Завгородній (Київ)

Модератори:

Юрій Завгородній (Київ), Анастасія Стрелкова (Київ)

Товариство дослідників східних філософій

Обговорення книжки Дзюнсея Терасави «Життя – це вічна мандрівка» (Київ: Махасангха, 2020). Книжку видано до 70-річчя з дня народження відомого буддійського вчителя і 50-річчя його чернечої практики. Стенограма СХХХVІІ засідання Семінару дослідників східних філософій (31 травня 2022 р., on-line) / За ред. А. Ю. Стрелкової, Ю. Ю. Завгороднього. – Частина І: Доповіді. – Київ: ТДСФ (Товариство дослідників східних філософій), 15 вересня 2022 // www.tdsf.kiev.ua/terasawa-seminar.pdf

© Завгородній Ю., 2022

© Калантарова О., 2022

© Кликавка О., 2022

© Стрелкова А., 2022

© Триліс С., 2022

© Христокін Г., 2022

© Щепанський В., 2022

© Товариство дослідників східних
філософій, 2022

Дзюнсей Тэрасава Сёнин

ЖИЗНЬ - ЭТО ВЕЧНОЕ СТРАНСТВИЕ

Дзюнсей Тэрасава. Жизнь – это вечное странствие. – Київ: Махасангха, 2020. – 152 с.

ЮРІЙ ЗАВГОРОДНІЙ (Київ): Вітаю гостей і учасників нашого семінару! Сьогоднішнє СХХХVІІ засідання присвячено обговоренню книжки «Дзюнсей Тєрасава. Жизнь – это вечное странствие». Цю книжку було видано видавництвом «Магасангта» у 2020 році до 70-річчя з дня народження відомого буддійського вчителя і 50-річчя його чернечої практики. Цією людиною є автор книжки – Дзюнсей Тєрасава.

У сьогоднішньому нашому засіданні беруть участь сім доповідачів. Перед тим, як надати слово першому з них, я хотів би зробити невелике вступне слово, сказавши кілька слів про саму книжку. Почну з того, що згадана книжка – це текст про великий Шлях і великі діяння її автора, про бодгісаттву-магасаттву, який є нашим сучасником і який з 16 лютого 2022 року і до сьогодні перебуває в Україні і молиться за те, щоб у нашій державі знову запанував мир.

Згаданий автор близько 50 років бореться за мир і роззброєння в усьому світі. Він бореться з російським мілітаризмом ще з далеких 1990-х років. Він проповідує вчення «Лотосової сутри» в країнах Євразії, вшановує шаріру Будди – чи не найважливішу буддійську святиню, – вшановує і встановлює ступи. Вклоняється планеті Земля і скіфським курганам. Мандрує світом і живе разом зі створеною ним сангтою учнів, буддійських ченців, світських послідовників та друзів. Ці характеристики можна продовжувати, але на цьому я зупиняюсь, сподіваючись, що ми будемо так чи інакше про них згадувати в наших виступах і згодом в обговоренні.

Також я хотів би розповісти про видавництво, яке видало цю книгу. Як ми можемо побачити в анонсі семінару, книжку видано в Києві видавництвом «Магасангга» («Махасангха»). Власне «Магасангга» – це перше видавництво буддійської літератури в Україні й одне з найперших у незалежних пострадянських країнах. За роки свого існування «Магасанггою» було видано близько 30 найменувань буддійської літератури.

Книжка, яку ми сьогодні будемо розглядати, це вже п'ята книжка Дзюнсея Терасави, яку видає незмінний редакційний склад «Магасангги». Але це не єдині публікації Дзюнсея Терасави, які виходили на пострадянському просторі і можуть бути цікавими історично філософії або іншим, хто цікавиться буддизмом. Так, у книзі «Школа Нїтірена», у вступній частині під назвою «Вчення Нїтірена для нашого віку», було надруковано низку проповідей Дзюнсея Терасави, проголошених ним у 2001 році. Книжку було видано в Москві у 2002 році з нагоди 750-річчя від встановлення вчення Нїтірена. Згадана книжка – це перше видання російською мовою чотирьох ключових трактатів Нїтірена, зокрема: «Рїссьбанкоку-рон» («Розмірковування про встановлення справедливості і спокою в країні»), «Каймоку-сьо» («Трактат про відкривання очей»).

Я завершую свій вступ і продовжу, коли до моєї доповіді дійде черга, а зараз запрошую до виступу пані Анастасію Стрелкову, яка є буддологом, доктором філософських наук і представляє Інститут філософії.

АНАСТАСІЯ СТРЕЛКОВА (Київ): Я назвала свою доповідь «Україна: початок глобального пробудження». Чому саме так? Тому що чаяння, сподівання Терасави Дзюнсея 寺沢潤世 (нар. 1950) сьогодні пов'язані великою мірою саме з нами, нами з вами – українцями. Ми самі бачимо, що саме Україна змушує світ сьогодні прокинутись. Якщо перший Майдан (2004) підняв Київ, другий Майдан (2013–14) підняв Україну, то те, що відбувається зараз, можна назвати третім Майданом (я називаю ці три наростаючі хвилі боротьби за свободу і незалежність України – трьома Майданами) – і він підняв весь світ. Саме Україна сьогодні змушує світ відкрити очі і побачити реальність як вона є. Навіть тих, хто намагається робити вигляд, що він цього не бачить. Саме Україна сьогодні змушує справді повернутися до ідеалів мислення, філософії, духовних цінностей, які якимось чином вислизнули з центру нашої уваги і опинилися на її периферії.

Терасава Дзюнсей був на всіх наших Майданах. І на Майдані 2004 року також. Після нього він видав книжку «Глобальне пробудження» (Донецьк, 2006), у якій він пише, що саме в Україні він вбачає початок

глобального пробудження. Це і пророцтво, і сьогодні вже реальність, у якій вже ми самі не маємо жодних сумнівів.

Але зараз я хочу коротко розповісти про те, звідки походить орден Ніппондзан Мьōхōдзі, послідовником якого є Терасава Дзюнсей: до традиції якої буддійської школи він належить і як історично розвивалася його школа. Потім я також хочу показати вам обкладинки виданих у видавництві «Магасангга» книжок Терасави Дзюнсея, які розміщені на нашому сайті.

Повна назва ордену Ніппондзан Мьōхōдзі звучить японською як Ніппондзан Мьōхōдзі дайсанга (日本山妙法寺大僧伽), тобто «Велика громада (магасангга) японського храму Дивовижної Дгарми». Останнє слово в назві – «дайсанга» – у перекладі з японської означає «магасангга» або «велика громада». Ми є свідками дивовижного збігу. Ба навіть подвійного збігу. По-перше, у 1991 році Україна здобула незалежність, тобто, якщо перефразувати згадані раніше слова сенсея, так би мовити зробила перший крок до пробудження. Якраз цього року Терасава Дзюнсей вперше приїздить у незалежну Україну. По-друге, саме цього року незадовго до приїзду сенсея у нас в Україні було засновано громаду «Магасангга» («Махасангха»). Отже, виходить, що в назві ордену присутня назва цієї громади, адже останнє слово назви ордену в її японській версії і назва громади збігаються (пор.: «Магасангга» та «Ніппондзан Мьōхōдзі Магасангга» або «Велика громада Ніппондзан Мьōхōдзі»). Звісно, цей збіг щодо слова «магасангга», мабуть, є випадковістю, але дуже знаковою випадковістю.

Слово «Ніппондзан» у назві ордену буквально означає «японська гора», або у вужчому значенні «японський храм», що наразі перекладають як «японський» у сенсі «такий, що належить до японської буддійської лінії». Адже місією школи Ніппондзан Мьōхōдзі стало нести вчення «Лотосової сутри»¹ – істинний буддизм, істинну Дгарму – з Японії назад, до Індії. І справді, воно дісталось Індії і досягло Магатми Ганді, воно досягло Лондону і багатьох країн світу. Таким чином, буддизм (Дгарма Будди) почав рухатися, так би мовити, по колу у певному сенсі «циркулюючи» у нашій сучасній цивілізації.

Цей орден належить до буддизму Великої колісниці – магаяни. Чому взагалі він міг з'явитися лише в межах магаяни, але не в традиції гінаяни (так званої Малої колісниці)? Тому що його ідеалом є постать бодгісаттви.

---

¹ «Лотосова сутра» (санскр. Saddharma-puṇḍarīka-sūtra, яп. Мьōхō-ренге-кьō 妙法蓮華經) є головним священним текстом ордену.

Бодгісаттва – це істота, яка прагне звільнення не лише для себе. Це для неї принципово – це її місія, смисл її життя. І в цьому є глибока логіка. Якщо взяти як приклад аналогію з людським організмом, то ми можемо прагнути, щоб у нас було здорове волосся, здорова печінка, але якщо у нас будуть хворі нирки, хворе серце, то загине і печінка, і волосся й інші частини тіла. Тож лише тіло *в цілому* може бути по-справжньому здоровим і життєздатним. Так і окремо взята країна, навіть якщо вона буде щасливою і не відчуватиме болю інших частин світу, рано чи пізно на її голову зваляться проблеми, які будуть спровоковані тими частинами, які хворіють. Тому лікувати треба реальність у цілому, а не якісь її окремі частини. Одна людина не може заспокоїтись, якщо поруч є нещасливі, хворі, ті, кому необхідна допомога, кому необхідне звільнення, хто має ще вдосконалюватися, щоб стати краще.

Більше того, у традиції школі тяньтай², до якої історично належить орден Ніппондзан Мьōхōдзі надавали велике значення «Лотосовій сутрі», однією з головних ідей якої є те, що врятуються абсолютно всі живі створіння, бо всі вони мають природу будди.

Згодом ця школа потрапила до Японії. Її ієрогліфічна назва не змінилася, однак у японському прочитанні вона звучала тепер як «тендай». Це відбулося у IX ст. Засновником японської школи є буддистський наставник Сайтō 最澄 (766/767–822) (слайд №2). Він цікавий тим, що, оскільки йшлося про те, що бодгісаттва це особлива істота, не прив'язана до якихось формальних заповідей, він закликав відмовитися від дисциплінарних заповідей ченця, які були притаманні гінаяні. Це викликало велике обурення у послідовників старих шкіл буддизму. Однак натомість він пропонував ще більш жорсткий режим. Сам він через кілька місяців після посвячення в ченці пішов у гори і жив там як відлюдник упродовж дванадцяти років. Його учні також повинні були дванадцять років поспіль не залишати ні на день монастир на горі Хіейдзан 比叡山. Насправді таке суворе подвижництво не було легшим за ті заповіді, які він відкидав.

Школа тендай починає виходити в мирський простір до мирян, оскільки бодгісаттва це істота, яка незалежно від того, у миру вона чи у чернецтві, дбає про спасіння усіх живих створінь. У XII столітті в Японії в межах традиції тендай з'явилася нова школа. Її засновником став Нітірен

---

² У школи тяньтай (天台宗) не було аналогу в Індії, вона виникла у VI ст. як суто китайська школа. Її засновник – Чжи-і 智顛 (538–597) (слайд №1), автор одного з наріжних для цієї школи трактату про дві форми медитації шаматху та віпаш'яну – «Велике припинення і споглядання» 摩訶止觀 (кит. Мохе чжигуань, яп. Макасікан).

(слайд №3). Цікавою є історія його імені, яке буквально означає «сонце і лотос» або «сонячний лотос» (що також натякає на зв'язок із «Сутрою лотосу» або «Лотосовою сутрою»). За легендою, таке ім'я він отримав на честь знамення: у день, коли він народився, сонце сяяло яскравіше, ніж зазвичай, а на морі раптово з'явилися велетенські лотоси, найменший із яких був три метри у діаметрі. Первинно школа мала назву «Школа Лотосу» і лише згодом вона стала «школою нітірен» (日蓮宗).

Нітірен започаткував традицію вшанування *гохондзону* 御本尊, який має такий вигляд (слайд №4): посередині сувою напис «Слався Лотосова сутра», знизу підпис «Нітірен», обабіч і в кутках – імена будд і бодгісаттв. Ви завжди побачите *гохондзон* на стягах, на вівтарях цієї школи. *Гохондзон*, який я вам показувала, написаний Нітіреном власноручно незадовго перед смертю. За життя він створив 740 таких *гохондзонів*. Наостанок я покажу ще одну світлину: на ній ми бачимо засновника ордену – Фудзії Нітідацу 藤井日達 (1885–1985) (слайд №5). До речі, на задньому плані, на вівтарі, ми знову ж таки бачимо *гохондзон*.

Тепер буквально на хвилину ми перенесемося на сторінку сайту нашого Товариства, присвячену ордену (www.tdsf.kiev.ua/nipponzan.php), де можна побачити обкладинки всіх п'яти книжок Тerasави Дзюнсея, виданих видавництвом «Магасангга», а також переглянути тест деяких із них у форматі PDF. На цій сторінці також зібрано дослідження діяльності ордену, які мені вдалося наразі знайти. Отже, на цьому закінчую. Дякую за увагу!

Ю. З.: Пані Анастасіє, дякуємо Вам за Ваш виступ. Сподіваюсь, що ми будемо повертатись до його змісту у спільному обговоренні. А зараз надаю слово пану Сергію Трилісу, який представляє Ірпінь. Пан Сергій є одним із перших учнів Дзюнсея Тerasави, який подолав із ним (пройшов, проїхав, пролетів), мабуть, не те що не одну тисячу, ба не один десяток тисяч кілометрів. Також він – один із незмінних членів редколегії «Магасангги», тому я сподіваюсь, йому буде що сказати. У присутніх є унікальна можливість запитати щось безпосередньо у пана Сергія під час нашого обговорення. Пане Сергію, будь ласка, Вам слово.

СЕРГІЙ ТРИЛІС (Ірпінь): Добрий день, шановне товариство! Я дуже радий бути присутнім тут серед вас. Мені трошки незвичний такий формат і я, мабуть, чи не вперше беру участь у такій науковій зустрічі. Дякую за запрошення. І дякую всім доповідачам, які цікавляться цією темою.

Спочатку коротка передісторія. Дуже коротко. Дійсно, ми знайомі. Я знайомий із Терасавою-сенсеєм понад тридцять років – з 1991. Ми зустрілися вперше ще в Бурятії, коли я там учився в дацані. Потім він приїжджав до мене туди. Згодом ми повернулися – жили в Москві. Я прийняв посвячення в чернецтво в Москві. Невдовзі з'явилася наша сангга і розпочала свою діяльність, яка розповсюджувалася на колишній Радянський Союз. Ми часто подорожували за кордон.

Дійсно, ця книжка якраз відображає, як і заявлено, весь життєвий шлях, діяльність у духовній, миротворчій, соціальній, гуманітарній сфері нашого вчителя. Формат цієї книжки відрізняється від попередніх виданих нами книжок, які були радше зібраннями його лекцій або, як ми кажемо, «проповідей Дгарми», у вигляді статей. У цій книжці вони теж присутні, але вона за структурою радше нагадує альбом. Зібрані у ній фотографії ілюструють різні сторони діяльності, різні місця, події – у різні часи: деякі сучасні, деякі ще 1970-х років. Переважно за останні 10-20 років. А текст ілюструє духовне насичення і смислове, змістовне наповнення всієї цієї діяльності, її спрямованість, її географічне призначення тощо.

Наша діяльність – Терасави-сенсея і моя також, бо я всі ці роки за винятком, можливо, кількох останніх був майже постійно поруч із нашим учителем і в усьому брав участь – завжди була достатньо широкою, і в той час я не жив в Україні. Я повернувся в Україну десь 6-7 років тому. У нас було кілька громад. Переважно, вони були розташовані на Сході України. Я сам із Донецька. Наша буддійська громада була з Донецька. Потім вона була в Луганську, потім ми там будували ступу. Усі ці книжки було видано в Донецьку, іноді ми працювали в Києві і видавали в Києві, але видавництво все одно вважалося з Донецька. Історично так сталося (як, мабуть, для дуже багатьох людей, які зі Сходу нашої країни), що мовою нашого спілкувалися була російська. Тож і ці книжки ми видавали російською. Щоправда, цьому є одне важливе виправдання, адже наша діяльність розповсюджувалася на весь пострадянський простір. Наша громада, наші друзі, учні Терасави-сенсея є в Москві, на Алтаї, у Калмикії, у Киргизстані, у Казахстані, в Узбекистані. Для всіх цих людей теж важливо, щоб проповіді сенсея до них дійшли. Ми їх перекладали і потім розповсюджували, ділилися – іноді у вигляді таких книжок. Тому вони були всі російською мовою, включно з цією останньою. Коли ми видавали останні дві книжки, у нас була дискусія: можливо, нам треба видати їх українською мовою. Але все ж таки ця книжка вийшла російською та її широке призначення – одна з важливих причин цього.

Ще хочу сказати, що було видано приблизно 1500 примірників книжки – це більше, ніж у попередніх видань. Більшість накладу все ще

зберігається у нас. Ми намагалися розповсюджувати книжку серед знайомих, серед науковців, серед політичного керівництва України, серед буддійських громад, серед журналістів. Тобто ми по-різному її передавали, і вчитель навіть просив, щоб ми більш активно докладали зусиль у цьому напрямку. У нас не було великих здібностей аби цим займатись більш ефективно. Ми навіть хотіли зробити щось, щоб організувати продаж цієї книжки через різні он-лайн ресурси. Поки що 90, можливо, 95 відсотків усього накладу зберігається у нас – просто у мене вдома, в Ірпені, у нашому зареєстрованому буддійському центрі.

Ще трошки по суті. Як ви бачите, якщо проглянути це видання, то воно нагадує журнал, альбом, в якому йдеться про дуже різні місця, дуже різні часи, дуже різні змісти. Тут і те, що стосується України, і нашого пробудження, і наших еволюцій, і те, що стосується глибокої духовності кочовиків (саків, скіфів), Центральної Азії, регіону Гандгари. І те, що стосується миротворчої діяльності, яка вже стала історією, те, чим займався Терава-сенсей у попередні роки, його зустрічі з Горбачовим, його конференції у Потсдамі, його подорож із шарірою Будди до Нью-Йорку, перший приїзд до Москви, побудова ступи в Лондоні і дуже різноманітна діяльність. Для мене особисто це дуже близько, бо я безпосередньо брав участь у згаданих подіях останніх 10 років.

Що можна ще додати. Суто з практичної точки зору, ми були дуже зацікавлені в тому, щоб ця книжка була розповсюджена якомога ширше, щоб вона могла дійти до будь-яких людей, яким це цікаво. Вони можуть бути науковцями, буддистами, дослідниками, соціальними робітниками, просто людьми. Ми готові в цьому взаємодіяти. Я був би дуже радий відповісти на будь-які запитання. У мене не дуже багато досвіду монологів і промов. Останнім часом думки і діяльність спрямовані на дещо інше. Терава-сенсей досі в Україні, він у Карпатах, у нашій громаді на місці Шляху, невдовзі, десь днів через десять, він буде знов подорожувати через Польщу до Центральної Азії, і, мабуть, до Японії. І дійсно, він великий шанувальник України, українського народу, нашого руху пробудження. Він безпосередній учасник усіх подій, які відбувалися в Україні впродовж останніх 30 років. Хочу знову подякувати всім присутнім: я радий, що є така зацікавленість і такий науковий рух щодо дослідження цих книжок і діяльності нашого вчителя. Дякую!

Ю. З.: Пане Сергію, дуже дякую Вам! Тепер передаю слово пану Геннадію Христокіну з міста Буча, він є релігієзнавцем, доктором філософських наук, а також співавтором книжки, тому що один із нарисів, це інтерв'ю, яке свого часу у Дзюнсея Теравави взяв пан Христокін, і це

інтерв'ю ввійшло до останньої книжки сенсея. Отже, пане Геннадію, Вам слово.

ГЕННАДІЙ ХРИСТОКІН (Буча): Добрий день, шановні друзі! Я справді дуже радий бути учасником вашого важливого семінару і справді мені пощастило в тому, що я не просто знаю особисто Дзюнсея Терасаву, вчителя, а й мав можливість декілька разів спілкуватися з ним. Фактично, три-чотири рази навіть брав у нього інтерв'ю.

Мене вразила та широта тематики і проблематики, те коло питань і проблем, з якими я міг звернутися до сенсея, і та глибина відповідей, які я отримав на ці запитання. Загалом, наші з ним розмови торкалися насамперед проблем ближчих мені. Я фахівець з християнської теології, але мене завжди цікавили паралелі зі Сходом, із буддизмом, цікавила філософія буддизму. І тому, коли я розмовляв із вчителем, я, звісно, цікавився його поглядами на те, що об'єднує християнство і буддизм, і те, що ці релігії відрізняє. Водночас мені було цікаво почути його думку з приводу співставлення і оцінки вчень самого Будди і самого Христа. Це було одне коло наших бесід. Вони власне й опубліковані в цій книжці.

Щоправда, треба зазначити, що були й інші наші інтерв'ю, записані і навіть розшифровані, але які, на жаль, не потрапили в цю книжку – я сподіваюсь, що вони ще побачать світ. Це були розмови на політичні теми. Цікавим є те, що одне з інтерв'ю я брав у 2020 році. Це інтерв'ю стосувалося Росії, ставлення вчителя до подій, пов'язаних із війною ще до 24 лютого: анексією Криму й активними військовими діями на Донбасі. І от тепер, буквально кілька днів тому, я мав можливість зустрітися з ним тут, у Бучі, і взяти в нього інтерв'ю з приводу оцінки подій, які відбуваються вже тепер після повномасштабного вторгнення Росії.

Ця наша остання зустріч для мене особливо важлива, тому що він звернувся до мене з проханням повозити його по Ірпеню та Бучі, показати ці міста, які, як ви знаєте, дуже постраждали внаслідок російської агресії. Багато будинків і не лише будинків було зруйновано. Було дуже багато, як ви знаєте, жертв серед мирного населення. І все це побачив вчитель. Він був і в Бучі, і в Ірпені, і в Гостомелі. Він дуже уважно слідкував за тим, що я розповідав. Він зустрічався тут в Бучі у бучанському храмі з отцем-настоятелем Андрієм Галавіним, який показав те місце, де було тимчасове поховання загиблих. Він також мав бесіду з самим настоятелем, побачив світлини, виставлені в храмі, на яких зображені всі ці страшні події, загиблі і поховані.

Одним словом, ось так доля мене звела з Дзюнсеєм Терасавою. І я мав можливість безпосередньо цікавитися, задавати ті питання, які мене

насправді турбували. Якщо говорити власне про самі ці розмови, то важко за такий короткий час збагнути й описати їх, але в цілому можна сказати, що я хотів би звернути увагу на два кола проблем – російсько-українські відносини і проблематику перспектив історії, культури, минулого, теперішнього і майбутнього України. Це було дуже широке коло проблем, які вже відзначали сьогодні. Оцінки вчителя були достатньо чіткі. Він називає Росію не просто агресором, а фактично чимось протилежним Христу, антихристиянським, апокаліптичним. Він вбачає в подіях, які відбулися і відбуваються тут і тепер, насправді ознаку завершення певного світового циклу розвитку. Він вважає, що Росія «фейкова країна», у якій відбулася підміна реальності, фейк і реальність помінялися місцями. І відповідно до цього, підміна реальності, на його думку, є дуже важливою ознакою втрати підґрунтя, втрати основи будь-якого культурного, ментального буття Росії, і відповідно знищення тієї перспективи, на яку вона взагалі може сподіватись.

Він вважає, що на відміну від Росії, Україна є типом культури й цивілізації абсолютно протилежного плану. Він називає це «скіфською культурою», «скіфською ідентичністю» України. Ідеться не просто про Скіфію чи відповідний період в історії України, а радше про те, що ми зараз називаємо громадянським суспільством. Тобто, на думку вчителя, особливість України в достатньо сильній представленості в суспільстві громадянських процесів, зорієнтованих на свободу та права людини.

А саме, в Україні є активне, самодіяльне населення, яке може самоорганізовуватися, може створювати потужний волонтерський рух, рівних якому не знайти у світі. Вона завжди створювала загани самооборони і свої представницькі форми правління. І навіть може виживати в тих умовах, коли зникає держава. До речі, це дуже важлива, на його думку, риса, яка відрізняє Україну: українці можуть вижити навіть тоді, коли держава буде слабкою, коли буде політичний хаос або конфлікт еліт. Все рівно українці як спільнота, здатна до самоорганізації, у будь-якому разі будуть виживати. Той спротив, який ми чинимо зараз російській агресії, на думку вчителя, якраз і є прикладом такої самоорганізації, хоча, звісно, він визнає і велику роль політичного фактору.

Він, до речі, про Зеленського дуже цікаво сказав. Каже, що, на його думку, Зеленський – це єдиний президент України, який відрізняється насправді щирістю, і саме ця щирість, можливо, і є тим, що рятує і його, і нашу країну в той час, як професійна політика не завжди її рятувала.

Ми говорили з ним також про загальний контекст, і зовсім нещодавно, і раніше: про роль Європи, роль Сполучених Штатів у наших

процесах. Тут у нього оцінки не такі оптимістичні. Він вважає, що Україна в будь-який момент може залишитися сама і без активної підтримки Заходу. Тому він реалістично дивиться на можливі кроки щодо підтримки з боку Заходу, допускаючи, що вони, можливо, є тимчасовими, хоча він сподівається, звісно, що це не так.

Ми також говорили про християнсько-буддійський діалог. Тут для мене були важливими і цікавими тези вчителя про те, що християнство і буддизм мають дуже глибокі історичні і культурні корені. І про те, що абсолютно виправдано давати буддійські духовні тлумачення постаті Ісуса Христа і його вчення. Після цього я для себе особисто вивчав це питання і дійшов висновку, що, справді, інтерпретація Христа як бодгісаттви і численні паралелі між вченням буддизму і християнства щодо людини, її покликання, людської свободи, необхідності досягнути трансперсонального стану, досягнення і розкриття в собі природи буддності або божественності, як у християнстві – усе це робить ці дві релігії такими, між якими можливий плідний діалог.

Тому на завершення, знову ж таки хотів би подякувати не лише сенсею, а і присутньому тут Сергію Трилісу, який мене, до речі, і познайомив із сенсеєм Терасавою, і який мені теж розповідав багато цікавого і важливого, як справжній майстер. Дякую вам за увагу!

Ю. З.: Дуже дякую, пане Геннадію, за змістовний виступ і роздуми, тим більше, що вони охоплюють останні події в Україні і Ваші нещодавні зустрічі з сенсеєм, які відбулися буквально днями. Згадана індо-грецька або буддійсько-християнська компаративістична складова, дійсно, дуже цікавить Дзюнсея Терасаву. Чудово, що Ви її сприймаєте і, можливо, ми сьогодні ще про неї поговоримо під час обговорення. Те, що Ви наголошуєте на важливості суспільно-політичної складової в проповідях сенсея, у його роботах, вкрай актуально для сьогоднішнього дня.

Я хотів би ще додати, що коли вперше долучаєшся до громади (санґи), створеної сенсеєм, виникає враження, що ледве не ключовою її діяльністю або сферою інтересу є політика. Але це лише перше враження і воно насправді далеко не єдине, а з позицій сьогоднішнього дня виявляється надзвичайно важливим і доречним навіть і для практики буддійського монаха, вчителя і буддійської спільноти. Можливо, ми і до цього повернемося у нашому обговоренні.

Зараз я хотів би надати слово пану Віталію Щепанському з міста Рівне. Він кандидат філософських наук, релігієзнавець і, як і попередні доповідачі, також знайомий із діяльністю ордену Ніппондзан Мьōхōдзі в

Україні, був на місці Шляху і в Ірпені, і в Кривопіллі. Тому цікаво почути його роздуми з приводу прочитаної книги.

ВІТАЛІЙ ЩЕПАНСЬКИЙ (Рівне): Вітаю! Добрий день всім присутнім! Дякую пану Юрію за можливість і запрошення долучитись до семінару і до обговорення книги.

Я розпочну дещо здалеку – з особистого знайомства. Спочатку, лише з постаттю Дзюнсея Терасави. Це ще були мої студентські роки. Нам на заняттях дали почитати (здається, заняття було пов'язане з релігією та журналістикою) інтерв'ю чи навіть радше не інтерв'ю, а діалог між Любомиром Гузаром та Дзюнсеєм Терасавою. Це, якщо я не помиляюсь, був мій четвертий курс, фактично, десять років тому, і тоді мені видалось, що зацікавленість, яку випромінював у цьому інтерв'ю Дзюнсей Терасави, надто контрастувала з відповідями Любомира Гузара. Напевно вперше у мене виникло відчуття нерозуміння позиції і відповідей самого Любомира Гузара, принаймні порівняно з тим, що я раніше про нього читав. Це було моє перше «заочне» знайомство з вчителем.

Наступний момент, який наблизив мене до зустрічі з Дзюнсеєм Терасавою, це був, здається, 2014 або 2015 рік. Я вже тоді викладав, і один із курсів, які я читав, був пов'язаний з історією релігії. У мене виникло бажання і пропозиція до студентів поїхати на місце Шляху в Карпатах. Тоді якраз була надзвичайно популярною стаття про відкриття місця Шляху в Карпатах, яка розповідала доволі поетичну і навіть, можна сказати, міфологічну історію про оленя, який вибіг посеред дороги і вказав, де буде збудоване місце Шляху. Це дуже мене вразило. Я часто повертаюся у своїх роздумах до цієї історії. На жаль, під час цієї першої поїздки зі студентами ми не застали Дзюнсея Терасаву в Карпатах. Але потім була ще одна поїздка, вже без студентів, і тоді я вперше зустрівся з Дзюнсеєм Терасавою. У нас була група людей, ми брали інтерв'ю, записували відео. А пізніше була ще одна зустріч в Ірпені під час одного з візитів Дзюнсея Терасави. Враження були завжди надзвичайно приємні, теплі і дуже хороші.

Цю книгу мені люб'язно подарував пан Юрій ще, здається, торік, якщо я не помиляюсь. Я її одразу прочитав і зараз, готуючись до цього семінару, перечитав ще раз. Вона для мене тепер, після агресивного розв'язання нової фази війни Росією проти України, прозвучала дещо інакше. Мене особливо зачепив момент, на якому наголошував пан Геннадій Христокін, про Росію як державу-фейк.

Сьогодні тут, здається, ще ніхто не згадував про той момент, який напевно надзвичайно гостро був відчутний для нас усіх упродовж останніх

місяців і на якому вчитель Дзюнсей Терасава дуже часто наголошує і проти якого він вів і продовжує вести боротьбу. Це загроза застосування ядерної зброї. Напевно всі ми останні місяці відчували небезпеку нависання можливого ядерного удару, неважливо якого – чи тактичного, чи якогось іншого. У серцях багатьох із тих, із ким я спілкувався, оселився цей страх, страх фактично бути знищеним цією страшною зброєю. Після повторного прочитання книги, пригадуючи прочитану перед тим книгу «Територія безсмертя», де йдеться про активну боротьбу Дзюнсея Терасави за роззброєння і скорочення ядерної зброї на планеті, надзвичайно дивуєшся мужності людини, яка про це розповідає і здійснює цю діяльність. Оскільки лише безпосереднє зіткнення з проблемою як реальною загрозою дає розуміння того, що потрібно мати дуже велику мужність, щоб ходити до лідерів тих країн, які мають цю зброю, і казати їм не застосовувати її, постійно це наголошувати, постійно бути попереду і протистояти цьому. Це викликає дуже велику повагу. Обидві книги, зокрема і «Життя – це вічна мандрівка», демонструють це дуже яскраво.

Саме щодо цієї книги дуже хотілося б підкреслити, як пан Сергій вже наголошував, що попередні книги здебільшого будувались як збірки проповідей чи лекцій, статей, натомість книга «Життя – це вічна мандрівка» вже більше схожа на цілісний наратив, повністю розказану історію, доповнену ілюстраціями історію життя, якою захотів поділитися з нами автор. Фактично, й інтерв'ю, і листи, і подяки від дуже відомих людей і в світі, і в Україні, і в нашому колі дослідників, релігієзнавців, філософів, знаходять доречне місце, оскільки саме життя Дзюнсея Терасави дуже тісно переплітається з такою формою і спілкування, і міркувань, і подачі інформації. Тому ця книга для мене особисто постала як розказана історія: от наче ти її прочитав як не читав, а просто сів і тобі от розповіли про своє життя: що в ньому важливо, що, де і коли відбувалося, чим займався оповідач. Цей момент якраз і робить цю книгу дуже привабливою. До того ж, саме завдяки фотографіям книга не лише надзвичайно яскрава: насправді для багатьох буде відкриттям побачити ландшафти і природу Тянь-Шаню чи Індії, які хтось, можливо, зараз уже починає уявляти собі інакше, особливо Індію.

Тому всі ці моменти й історії, про які тут можна прочитати, напевно, на даному етапі знайдуть свого читача дуже швидко, оскільки історії, розказані Дзюнсеєм Терасавою, дуже близькі нам теперішнім, всім, абсолютно всім – не лише тим, хто займається дослідженням буддизму чи релігії, чи взагалі цікавиться зв'язком політики та релігії. Саме ця риса дуже відрізняє цю книгу від попередніх і робить можливим більше і ширше

знайомство з діяльністю Дзюнсея Терасави для українського читача і слухача.

Мені спало на думку, якщо є зацікавлення, можливо, навіть гарно було б записати текст книги в аудіо-форматі і зробити аудіо-книгу: вибрані проповіді, можливо, українською. Це могла б бути ще одна, інша форма для поширення слова «Лотосової сутри». У разі, якщо буде потрібна допомога з поширення книги чи чимось іншим, ви завжди можете звертатися до нашого товариства, у нас є інформаційні ресурси для того, щоб це у тій чи тій формі поширювати. У мене все.

Ю. З.: Дуже дякую Вам за конкретні пропозиції! Сподіваюсь, ми до них сьогодні ще повернемося. Тепер я надаю слово пані Олені Калантаровій. Вона представляє місто Київ. Пані Олена буддолог, вона закінчила аспірантуру Інституту філософії і заснувала такий доволі цікавий майданчик як «Буддологічна лабораторія». Цей майданчик дуже стрімко розвивався минулого року і навіть на початку цього; мабуть, далі будуть нові плани, за якими ми можемо стежити і долучатися за можливості. Отже, пані Олено, будь ласка.

ОЛЕНА КАЛАНТАРОВА (Київ): Добрий день усім присутнім! Перше, що я хочу, це привітати всіх шановних присутніх зі святом початку священного місяця. Бо цього місяця на повню 14 червня ми з вами відсвяткуємо свято просвітлення і парінірвани Будди³. Я вважаю, що наша сьогоднішня зустріч є знаковою: вона синхронізована з цим святом парінірвани Будди.

Мій перший слайд (слайд №1), який ви бачите на екрані – привітальний. Це світлина однієї з найбільших у світі буддійських ступ, Ступи Боднатх у Катманду (Непал) й її обрано не випадково. Бо тема мого повідомлення формулюється як «Шанті-ступа», тобто «верхівка/маківка миру». Звісно, на жаль, я не фахівець саме з японського буддизму і особисто не знайома з шановним Вчителем Терасавою. І також, коли я взяла в руки цю книгу, я усвідомлювала, що переді мною не академічна робота. Тому моє повідомлення буде, можливо, дещо поетичною розповіддю про те, як книга звернулася до мого власного досвіду, внутрішнього досвіду, до мого, можливо, тибето-буддійського досвіду.

Перше, із чим я зіткнулася, це формат викладу матеріалу, що явно викликав у мене певний супротив, тому що оповідальну літературу взагалі-то я не читаю, казала я собі. Але знаю, насправді, якщо текст належить

---

³ Йдеться про фестиваль Весак (*vaiśākha*, санскр.) – святкується в дні повного місяця першого літнього місяця місячного календаря, який триває до п'ятьох діб та який, зазвичай, припадає на кінець травня – початок червня григоріанського календаря.

реалізованому майстру, він вступає з тобою у взаємодію і починає спілкуватися з тобою. І отже, я подивилась на текст: дивилась на нього, читала його і мій розум із перших рядків намагався знайти методологічне опертя: «Із чим я власне маю справу? Чи це сутра? Чи це тантра? Адже це – слова майстра». Бо сутра подарувала б мені кращі думки, а тантра запалила б серце. При чому цей пошук ішов на тлі заглиблення в текст. І коли я гортала сторінки, для мене почали проявлятися смисли. Спочатку через знайомі назви, потім через знайомі місця, що спливали в пам'яті. Потім почали набувати об'єму діалоги, а потім текст почав наче зв'язуватися в єдину канву за герменевтичним колом.

Читаю вчителя (це майже цитата): «Ти не мав повернутися, поки не завершиш свою практику, що фактично означало для мене “помри, але виконай практику”». А я знаю, що таке йти за межу, сказала я собі, бо в Індії, зокрема, я через таке йшла не один раз. Я гортала сторінки вперед, потім поверталась назад – наче знаходила втрачені сенси. Таке повернення захопило мене наче *сансара*⁴.

Першим словом, що зачепило, було слово Киргизстан... Карпати? Так, зрозуміло, це Україна, але я дуже яскраво зреагувала на Киргизстан, бо це передгір'я Тянь-Шаню: я там кілька років жила і працювала у гірському аулі – ось він (слайд №2). Дуже яскравий спогад. Як потім з'ясувалося, лише за 200 км від історичного Тибету.

Чому я вам демонструю цю карту? Тому що далі йтиметься про шанті-ступи – ті, що збудовані в Ладакху (Лех), Лумбіні, і ту, що побудована в Покхарі. Потім почали спливати в пам'яті ступи – саме ступи і практики на ступах. Особисто була присутня. Декілька разів я була в Покхарі – ожив цей досвід. Декілька разів була в Лумбіні і навіть в Лесі. Ступи, що були споруджені за ініціативою або навіть за участі Фудзіі-гурудзі, тобто вчителя. Узагалі практика біля шанті-ступ – це окремий позамежний досвід, досвід проникнення і перебування в єдності з Дгармою світобудови. Це наче одночасно і назавжди реалізувати злиття свідомості з всесвітом і отримати можливість мати відповіді на будь-які запитання.

Отже, знайомство з книгою наче повертало у той досвід: і паломництва, і спілкування з майстрами, і проникнення в живий текст світу. На світлинах я навмисно надала вам зображення ступ миру, тобто шанті-ступ – проєкт, який було задумано вчителем.

---

⁴ «Блукання земними світами» (*samsāra*, санскрит).

Другий якір, який зачепив мене, так, звісно, це антипод миру, тобто антипод шанті-ступ – це війна та її апокаліптичне невігластво. Але війна завжди поруч. Як світло і тінь, як життя і смерть, як любов і ненависть.

Узагальнюючи, хочу сказати, що книга особисто для мене порушила багато питань. Питання значимості паломництва, практики в чистих благословенних місцях, збереження досвіду і його активації під час зустрічі з майстром. Про чисту природу всередині нас і про здатність її проявити.

Але завершити своє повідомлення я все ж хочу дещо більш концептуально. Це буде вже не поетичний, а мій академічний відгук на цю книгу. Певна післямова.

Перше: якщо говорити в термінах трьох буддійських ваджрних брам до просвітлення, які звучать як «тіло-мовлення-розум», то після читання у мене чітко сформувалося розуміння – ось вони ці брами. Паломництво – це брама *тіла*, рівень тіла. Досвід – це брама *розуму*, рівень розуму. А рівень *мовлення* – це текст, який ти отримуєш від майстра.

І друге, що я хотіла б зауважити для себе, роблячи цей підсумок: що ж це за книга для мене? Якщо підійти до книги з точки зору буддійського критерію викладу будь-якої сентенції «основа-шлях-плід», то я побачила, що вчитель нанизує свій текст на стрижень, де *основа* – це онтологічна єдність витоків духовності, *шлях* – це повернення до цих витоків, повернення тут і зараз, невідкладно у просторі і часі, а результатом стане миттєве просвітлення, пробудження від снів, від мари⁵. Таку практику вчитель називає «космічним тантризмом».

Я завершую, дякую дуже за книгу і вчителю, і тим, хто долучився для того, щоб цю книгу було видано. Дякую вам за увагу!

Ю. З.: Пані Олено, дуже Вам дякую! Дуже змістовно і, дійсно, це проникнення у текст. Слухаючи Вас, я дивувався тому, як Вам вдалося все це так влучно підмітити, зокрема, низку тріадичностей. Сподіваюсь, ми будемо ще до висловленого Вами повертатись. Наступний доповідач пан Олександр Кликавка з міста Бровари. Пан Олександр знайомий із Дзюнсеєм Терасавою, бачився з ним не один раз і навіть запрошував його відвідувати ті кургани, які пан Олександр досліджує, й які завдяки його зусиллям стали відомими не лише в Україні. І, якщо я не помиляюсь, діяльність пана Олександра тією чи іншою мірою є рецепцією тих ідей, які

---

⁵ «Примара/сон» (укр.) – слово, яке напрочуд нагадує буддійське ім'я демона *Ero*, що приносить людській істоті смерть та руйнацію, Мари (*māra*).

висловлює сенсей у своїх лекціях. Можливо, про це ми також зможемо так чи так сьогодні почути. Отже, пане Олександрє, будь ласка, Вам слово.

ОЛЕКСАНДР КЛИКАВКА (Бровари): Дякую, пане Юрію! Вітаю всіх присутніх! Хочу подякувати пану Юрію за запрошення, а також за те, що він познайомив мене з сенсеєм Дзюнсеєм Терасавою. Тому що знайомство і зустріч із вчителем стали можливими завдяки Вам. Як вже було сказано, я займаюся захистом історичної спадщини, а саме, прадавніх курганів, які збереглися в Україні, і я є учасником «Всеукраїнського руху хранителів курганів». Мені хотілося свою діяльність із захисту історичної спадщини наповнити певним змістом, щоб обґрунтувати її насамперед для самого себе. Аби це не виглядало так ніби, як кажуть мої опоненти, я цим займаюсь заради популярності або лайків у соцмережі. Потрібно було «узаконити» свою діяльність, зробивши її суспільно значущою.

Я шукав відповіді на запитання: що таке курган? Навіщо його створили, навіщо його потрібно взагалі оберігати? Історія та археологія кажуть, що курган – то могила, яку зробили для засвідчення авторитету похованого й її необхідно рано чи пізно розкопати, щоб отримати всю інформацію, яка схована у похованні. Інформацію отримують із речового матеріалу, предметів та людських решток, знайдених у могилі, стратиграфії, тобто з чергування шарів у насипі кургану. За даними Інституту археології вже було розкопано близько чотирьох тисяч двохсот скіфських курганів. Начебто отримано величезний масив інформації, але до сьогодні в історіографії немає змістовних відповідей на запитання про скіфів: хто вони, звідки прийшли, до якого етносу належали і куди врешті-решт поділися. І скоро вже закінчатся скіфські кургани на полях України, а історики так і будуть вагатися між версіями, що скіфи були чи то іранцями, чи то сибіряками чи європейцями.

Відповіді на ці запитання почали надходити після знайомства з паном Юрієм Завгороднім. Кожна наша з ним зустріч, окрім змістовного спілкування, супроводжувалася новою книгою. І звичайно ж ці книги були про кургани та їхнє сакральне значення. Пан Юрій познайомив мене з сакральною географією. Це – напрям досліджень, який вивчає сакральні пам'ятки прадавнього часу і сьогодення, які є об'єктами паломництва та створюють особливий духовний простір. У своїй сукупності кургани створюють історико-культурний ландшафт. Тобто людина впродовж тисячоліть видозмінювала природний краєвид у тому місці, де вона жила, і не лише своєю господарською діяльністю, як-от вирубка лісу або сільськогосподарські роботи, вона також наповнювала свій простір культовими об'єктами. І знов-таки, як у випадку з наданням сенсів певній діяльності, людина наповнювала свій життєвий простір змістом, який

дозволяв їй називати певну територію батьківщиною. Такими сакральними об'єктами, що позначають батьківщину, стали могили героїв. На одній із таких зустрічей пан Юрій подарував мені книгу Дзюнсея Терасава «Територія безсмертя» і ця книга стала для мене одкровенням. Тому що сенсей Терасава висловив у ній думку про те, що кургани – це могили героїв, а українці є нащадками давніх героїв, і Україна повинна шукати свою самоідентичність саме в курганах, тобто в курганній культурі. І коли українці усвідомлять свою духовну та історичну спорідненість зі скіфами, Україна відновиться і ця ідея поведе Україну в нове майбутнє. Також мені сподобалася думка Дзюнсея Терасава про те, що сучасна історія це брехня, фейк та фальсифікація. Вона створюється лише на користь певних політиків або ж політичних ідей. Я цілком це підтримую, тому що не вважаю історію наукою.

Після того, як я познайомився з книгою, у мене виникло бажання зустрітися з сенсеєм Терасавою і запросити його до курганів Безводівки на Чернігівщині, захистом яких я і займаюсь. Також хотілося показати йому, що українці вже на практиці реалізують висловлені ним думки та показати результати роботи хранителів курганів у Безводівці і по всій Україні. Тому я готувався до зустрічі й ознайомився з його біографією. І ще до виходу книги «Життя – це вічна подорож» я вже розумів, із ким я зустрічаюся, хто ця людина, і був знайомий з подіями його життя. Уже напередодні візиту сенсея до Безводівки пан Юрій знов-таки подарував мені книгу – поповнив мою бібліотеку книгою, яку ми сьогодні і обговорюємо. Коли Дзюнсей Терасава приїхав до Безводівки, я мав честь отримати підпис від її автора.

Кожну нашу зустріч з Дзюнсеєм Терасавою я знімаю на відео. Усі вони знаходяться у відео-журналі на Youtube на каналі «Безводівка» (<https://www.youtube.com/channel/UCR3AhDZXUgeWuZRTLv9dijQ>). Цього разу я теж планував сценарій, обдумував кадри, але коли на зустрічі з представниками місцевої влади попросив сенсея розповісти про значення курганів для українців, я зрозумів, що сенсей вже визначив сценарій мого відео і мені потрібно було просто ретельно все записати і нічого не пропустити.

Також сенсей розповів мені, що в Японії є багато курганів. Деякі з них особливо великі і священні, оскільки в них поховані японські імператори. І називаються ці могили кофунами. Він жив неподалік одного з таких курганів. Потім я ще більш детально заглибився в це питання і був вражений шанобливим ставленням японців до могил своїх національних героїв і тим, що кофуни у своїй архітектурі мають астрономічну складову, таку ж астрономічну функцію, яку мають кургани в Україні та по всій Європі.

І знов, зустріч із сенсеєм Терасавою, окрім смислового наповнення діяльності хранителів курганів, додала нам сил і натхнення, і того ж року ми в процесі боротьби за збереження Сурського кургану на Дніпропетровщині, який ліквідували заради будівництва котеджів, за допомогою світових видань, таких як «New York Times», «The Times» та інших заявили про себе на весь світ. Проте, це було другорядним. Завдяки цьому скандалу з розкопками кургану хранителі заявили на весь світ про важливість та значення скіфських курганів для українців, а думки пана Терасави почули мільйони людей в усьому світі. Це були думки, які я прочитав у його книгах.

У лютому 2022 року, коли сенсей Терасава проводив молитву за мир у Києві, мені пощастило 23 лютого напередодні початку військових дій зустрітися з ним, подарувати йому календар від хранителів курганів, на якому були зображені деякі зі збережених могил, та поділитися всією тією інформацією і подіями, які сталися за рік після його візиту в Безводівку. Для мене Дзюнсей Терасава та його думки є путівником, дороговказом у моїй діяльності та в діяльності моїх однодумців. Дякую!

Ю. З.: Дуже дякую Вам, пане Олександрє! Мені здається, що якраз Ви своєю діяльністю втілюєте те, до чого сенсей спонукає свого читача. Усвідомлення значущості курганів для всього євразійського простору для сенсея і його учнів є однією з найважливіших складових їхньої діяльності. І дуже добре, що Ви можете її транслювати далі і не лише оспівувати кургани, досліджувати їх, а й зберігати. Зберігати для нащадків, щоб вітчизняний ландшафт непомітно на наших же очах остаточно не перетворився в плаский. Бо ще кілька сотень років тому ландшафт України був зовсім інший: він не був таким пласким, як ми можемо зараз бачити, проїжджаючи тими чи іншими дорогами. Задавали цю вертикаль кургани, яких було на території України сотні тисяч. Деякі з них височіли на десятки метрів угору. Можна собі уявити, як цей ландшафт впливав на людей, які жили, проходили, проїздили повз них.

А. Ю.: Зараз я тимчасово беру на себе роль ведучої і надаю слово останньому нашому сьогоднішньому доповідачеві – пану Юрію Завгородньому, науковому співробітнику Інституту філософії НАНУ. Пане Юрію, будь ласка.

Ю. З.: Дякую всім тим, хто вже встиг висловитися! Було дуже цікаво слухати. Я дещо взяв для роздумів, зафіксував і вкотре розумію, що багато з того, про що говорить сенсей, із того, що він практикує, не одразу стає очевидним іншим. І сьогоднішня наша розмова, як на мене, демонструє певне долання цього відчуження і є свідченням того, що поступово

відбувається усвідомлення, осягнення тих ідей, які раніше видавалися незрозумілими, чужими, дивними. Не виключено, що саме нова фаза війни з Росією загострила сприйняття практики, діяльності сенсея як буддійського вчителя та ченця.

Насамперед я хотів би стисло повідомити деякі відомості щодо сенсея як буддійського вчителя, який з'являється на пострадянському просторі. Дзюнсей Терасава є мандрівним буддійським ченцем ордену Ніппондзан Мьōхōдзі і одним із перших – я наголошую на цьому – постійно діючих практикуючих буддійських учителів-іноземців саме у пострадянських країнах. Він уперше прибуває до ще Радянського Союзу навесні 1988 року, про що в книзі якраз і йдеться. Тоді ж він приймає рішення залишитися в колишніх республіках СРСР. І відтоді Терасава-сенсей проповідує Дгарму Будди переважно в Росії, Україні, Казахстані і Киргизстані, постійно реагуючи на збройні конфлікти на території Євразії. Через миротворчу діяльність Дзюнсея Терасави та його учнів у Чечні йому було двічі відмовлено у в'їзді до Російської Федерації. Перший раз це сталося у 2000 році, другий раз у 2012 році. Мабуть, в'їзд на територію Росії Дзюнсею Терасаві був заборонений, принаймні перший раз, через його активну миротворчу позицію проти війни Російської Федерації в Чечні. Цьому сприяла й організація ним маршу миру, який було проведено в кількох містах Росії, і, зокрема, в Чечні.

Зрозуміло, що тоді, як у самій Росії, так і в Україні і в багатьох країнах світу те, що коїлося в Чечні, мало кого серйозно цікавило. Мало хто з інтелектуалів, політичних партій, релігійних організацій, релігійних та інших лідерів відгукнулися на трагедію у цього невеликого гірського народу. Але мілітаризм Російської Федерації зароджувався, і методи ведення війни відточувалися вже тоді. Але весь світ або світ у своїй більшості, на превеликий жаль, займався своїми справами і не був відкритий до цих подій. Тепер я хотів би перейти до структури книжки і звернути увагу на те, що вона розпочинається з чотирьох привітань. Це привітання Михайла Горбачова, Ігоря Козловського, Алли Дудаєвої і Анатолія Колодного. З усіма цими людьми вчитель знайомий безпосередньо. Про що так чи так можна дізнатися з книги. Мабуть, більшою мірою це стосується Михайла Горбачова, меншою мірою інших згаданих осіб. Але важливим, як на мене, є те, що зміст усіх привітань є не лише етикетним.

Окрім привітань, книжка містить передмову автора, одинадцять текстів самого Дзюнсея Терасави, одне інтерв'ю, яке у Терасави Дзюнсея взяв доктор філософських наук, пан Геннадій Христокін, та заключний додаток у співавторстві Дзюнсея Терасави з головою буддійської громади

Чамсен Киргизстану Олегом Цоєм. Передмова і нариси демонструють нам той регіон, де практикує Терасава-сенсей упродовж кількох останніх десятиліть. Як на мене, це надзвичайно важливо, і книга фіксує на цьому увагу читача.

Далі, я би хотів зупинитись на релігіях та викликах глобального світу. Власне у 2-й половині ХХ сторіччя вже стає очевидним, що разом із глобальним людством формуються і глобальні проблеми, які своєю гостротою, динамікою, системністю починають загрожувати не тільки людській цивілізації, а й життю як такому. Не одразу і далеко не всі провідні релігійні діячі і сучасні релігії змогли сформувавши рішучу і послідовну відповідь цим загрозливим антропогенним викликам сучасності. Одним із перших, хто розпочав боротьбу за світове роззброєння і мир був Нітідацу Фудзії, засновник буддійського ордену Ніппондзан Мьōхōдзі. Дзюнсей Терасава – його прямий учень, який невпинно продовжує, розвиває справу життя свого вчителя. Ця лінія вчитель-учень простежується в цій книзі також. Власне миротворча складова практики Дгарми Будди, яку здійснює Терасава-сенсей та його учні, є однією з наскрізних ключових складових у книзі. Їй присвячено як окремі проповіді, лекції, нариси, наприклад, «Переламний момент “для палаючого дому” Європи», так і чимало унікальних історичних світлин (наприклад, особиста передача шаріри Будди першому президенту СРСР Михайлу Горбачову у травні 1988 року в Кремлі).

Самі нариси відображають осмислення і проповідь Дзюнсеєм Терасавою «Лотосової сутри» та вчення Нітірена, підкріплені власною миротворчою діяльністю в різних місцях виникнення збройних конфліктів і напружень у Євразії, спілкуванням із санггою і багатьма іншими зустрічними людьми, спостереженнями за власним тонким досвідом і явищами природи. Окрему важливу роль у них відіграють буддійські святині – шаріра Будди і ступи. Якщо шаріру підносять Дзюнсею Терасаві і він її підносить іншим, то ступи, про які йдеться у книжці або були збудовані в давні часи в Індії та інших країнах Азії, або будуються в сучасному світі буддійським орденом Ніппондзан Мьōхōдзі. Першу ступу в Західній Європі, як зазначено в книзі, було збудовано Дзюнсеєм Терасавою у Великій Британії. Окремий наголос у книзі зроблено – і я загострюю на цьому увагу, бо це надзвичайно важливо, – на війні в Чечні і боротьбі ордену Ніппондзан Мьōхōдзі з російським мілітаризмом.

Також наскрізною лінією через текст книги проходить тривога за ту екологічну кризу, яка насувається разом з іншими глобальними проблемами на глобальне людство.

Щодо тонкого релігійного досвіду. Цей вимір релігійної практики Дзюнсея Терасави по-своєму важливий і прикметний у книзі. До його проявів, наприклад, можна віднести знаки, сни, видіння, одкровення, звернення до мантичних практик, невидимий вплив буддійських святинь. Окремо автор нарисів згадує і про чудо. Приміром, нарис як-от «Начало нової доби глобального пробудження» (с. 41–53) майже повністю сповнений різноплановими прикладами цього тонкого досвіду. Це говорить про те, що далеко не все, що сенсей вербалізує і зафіксовано в книзі, у слові, відповідає його глибинним переживанням і їм дорівнює. Тобто певний вимір залишається поза фіксацією на письмі і поза вербалізацією. І в мене, як у читача, виникає питання: «Як належно взаємодіяти з цим вкрай важливим тонким релігійним досвідом тим, хто звертає на нього увагу й усвідомлює його значущість?»

Підсумовуючи, можна було б звернути увагу на буддійський космізм, про який Дзюнсей Терасава пише окремо і відчуттям якого просякнута вся книжка. Оскільки, згідно з «Лотосовою сутрою», Будда Шак'ямуні не залишив цей світ-космос, у ньому вічно перебуває, людині необхідно розкрити наявний у собі космічний вимір, усвідомити свою співпричетність космічному виміру. Завдяки цьому людина не тільки стає бодгісатвою, реалізує в собі природу будди, а й перейметься тим, що, цитую: «Життя, свідомість, тіло, планета Земля і нескінченний космос – усе це єдине, вони всі взаємопов'язані» (с. 144). Усвідомлення взаємопов'язаності в світі стає однією з найнагальніших потреб для нас, сучасних людей, і якраз на цьому наголошує Дзюнсей Терасава. Цей його наголос суголосний зокрема іншим роботам, таких відомих авторів, як Далай-лама XIV (його «Етика для нового тисячоліття») або Ганса Йонаса (праця «Принцип відповідальності: у пошуках етики для технологічної цивілізації»).

Сьогодні учасники слушно звертали увагу на пробудження, яке може повною мірою відбутися в Україні, якщо якійсь глобальний ядерний або інший апокаліпсис його не перерве. Будемо сподіватися, що практика Дзюнсея Терасави допоможе нам повнішою мірою нарешті проявити цю всезагальну відповідальність не лише по відношенню до співгромадян своєї країни, а й по відношенню до всіх живих істот на планеті Земля. І це, як на мене, один із головних посилів, на якому у своїй книзі наголошує Дзюнсей Терасава. Дякую за увагу!

А. Ю.: Дякую Вам, пане Юрію, за дуже змістовний виступ, особливо в тому, що стосується формування у слухачів уявлення саме про цю книгу та основні ідеї, викладені в ній. Тепер я знов передаю слово Вам.

Ю. З.: Отже, ми переходимо до обговорення. Шановні присутні, хто б хотів щось додати, уточнити, запитати?

*